

DOWN WITH THE SYSTEM SERJ TANKIAN

(NE)PRAVDIVÉ VZPOMÍNKY
FRONTMANA **SYSTEM OF A DOWN**

Down with the System: Pryč se systémem

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.xyz.cz
www.albatrosmedia.cz

Serj Tankian

Down with the System: Pryč se systémem – e-kniha

Copyright © Albatros Media a. s., 2025

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS MEDIA

DOWN WITH THE SYSTEM

SERJ TANKIAN

(NE)PRAVDIVÉ VZPOMÍNKY
FRONTMANA **SYSTEM OF A DOWN**

xyz

DOWN WITH THE SYSTEM

When the doors of hope open
To an illuminating silence,
We plead to the gods of industry
To release us from our lives.
Casual neckties embrace phantom
genes,
Possessing cellular catastrophes,
As sex scandals dictate
The winding road of Re'al Poli'tic
The bully runs out of his corner,
Images rule through the media,
The hungry hunger further during
Thanksgiving,
Where the landowner
Turned urban corporate,
Thanks the native population
For their lands and lives.
„Thank you for letting us fuck you!”

Dormant doorknobs professing
decisions
Behind closed doors,
Behind closed minds,
Attractive feudalism,
Commercial Orwellianism,
Global pacification proclamations
Bought for a dollar increase in the
minimum wage.

PRYČ SE SYSTÉMEM

Když se dveře naděje otevrou
by osvítily ticho,
žádáme boha průmyslu
by nás osvobodil od života.
Kravaty ležerně kolem krku
přijímají domnělé geny,
posednou buněčné katastrofy,
jak sexuální skandály příkazují
vytáčky Skut'ečných Pol'itiků
agresor vyběhne z kouta,
obrazy vládnou skrz média,
na Díkuvzdání
hladoví více hladoví,
tam, kde se velkostatkáři
mění na městské korporace,
díky původním obyvatelům
za jejich půdu a životy.
„Díky, že jste nás nechali
s vámi vyjebat!”
Dřímající hlavouni činí
rozhodnutí
za zavřenými dveřmi,
s uzavřenou myslí,
pěkný feudalismus,
komerční orwellismus,
globální hlásání pacifikace
vykoupené zvýšením minimální mzdy
o jeden dolar.

Devaluating nationalism against
the dollar.
Repeating the mistakes of former
empires.
Security is the deadliest and most
misused word
Of the 20th century.
Under the auspices of security,
We murder, loot, and incarcerate.
We fight over the dismantling of
others'
Weapons of mass destruction,
While building our sinister influencing
programs.
We can feel the End near,
As we lay helpless against the global
Corporate, elitist machine.
Open your eyes,
Open your mouths,
Close your hands,
And make a fist.
Down with the System!

Znehodnocujeme nacionalismus
dolarem,
opakuje chyb předchozích
impérií.
Bezpečí je nejvýhrůžnější
a nejzneužívanější slovo
20. století.
Pod záštitou bezpečí
vraždíme, drancujeme a vězníme.
Bojujeme za rozebrání
zbraní hromadného ničení,
které patří jiným,
zatímco budujeme vlastní zlověstné
programy vlivu.
Cítíme, že Konec se blíží,
bezmocně se opíráme o globální
korporáty, elitářské soukolí.
Otevřete oči,
otevřete ústa,
sevržte ruce
do pěstí.
Pryč se systémem!

ÚVOD

Bylo teprve pět hodin ráno a já už si připadal jako přejetý vlakem. Seděl jsem na kraji své postele v hotelovém pokoji v Denveru, mobil přitisknutý k uchu, a říkal jsem si, jak se tohle může dít. Na druhém konci linky byl Howard Stern – přesněji nejen Howard Stern, ale celý jeho rozličný tým z rádia – a *grilovali* mě.

Před dvěma týdny jsme s kapelou System of a Down vydali druhé album – *Toxicity* – a to se stalo nejprodávanějším albem v zemi. Asi můžu s klidem říct, že jsme se stali těmi nejpřekvapivější hvězdami hudebních žebříčků, které v historii moderní hudby existují: arménsko-americká kapela, která hraje v podstatě nezařaditelnou směsku neuspořádaných, agresivních metalových motivů, nekonvenčních rytmů střídajících tempo a arménských lidových melodií, do čehož střídavě bručím, křičím a broukám texty naplněné vším od avantgardních blbinek po zuřivé tirády na společnost a politiku, často v jediném verši. Přiznám to jako první: neposlouchá se to snadno. Nicméně novinku o našem překvapivém úspěchu v hitparádách lehce přehlušila jiná nečekaná událost.

Na první příčky žebříčku jsme se dostali 11. září 2001.

To jasné, slunečné, příšerné úterní ráno jsem zíral na televizi, jak do Světového obchodního centra naráží druhé letadlo. Asi jako většina ostatních jsem byl v šoku. *Jak k tomu došlo? Kdo by něco takového udělal? A proč?* Politici a média promptně přišli s příhodnými příčinami jako „přičí se jim, že máme svobodu“. Jenomže já jsem chápal historii Blízkého východu, četl jsem *New York Times*, četl jsem *The Economist* a taková bagatelizace mi nepřipadala v pořádku. Nakonec jsem si sedl a udělal to, co dělám vždycky, když se snažím pochopit něco, čemu tak úplně nerozumím: psal jsem. Dva dny po útocích jsem své myšlenky zveřejnil na webovkách kapely v pojednání s názvem *Understanding Oil* („Povědomí o ropě“).

„Teror není spontánní lidský čin bez hodnověrnosti,“ napsal jsem. „Lidi zkrátka jen tak neunášejí letadla a nepáchají harakiri, aniž by takový čin zvážili.“ V následujících odstavcích jsem do hloubky rozebíral zahraniční politiku Spojených států, především vysokou cenu naší spotřeby ropy. Vysvětlil jsem, že útoky z 11. září byly „reakce na existující krivdy ve světě, které Američané obyčejně nevnímají“. Musí se vzít v potaz dlouhá, mrzká historie. Vláda Spojených států si po 1. světové válce tajnou dohodou zajistila přístup k ropě z Turecka výměnou za to, že bude ignorovat genocidu Arménů, které se Turkové dopouštěli. Došlo také k sesazení demokraticky zvoleného vůdce v Íránu, kterého nahradil král, aby byl zajištěn přístup k íránským zdrojům. Americká vláda se dokonce spojila i se Saddámem Husajnem a Tálibánem, když to vyhovovalo jejím kýženým cílům.

Postihy v Iráku přispěly k tomu, že zde trpěly masy lidí, neboť obvykle neúměrně dopadají na chudé.

Čím pečlivěji se člověk na problematiku podíval, tím méně překvapivé útoky z 11. září byly. Už ve chvíli, kdy jsem svou esej zveřejnil, jsem v zemi vnímal narůstající touhu po pomstě a obával se toho, jaké by mohly být následky, pokud bychom se jí poddali. „Budeme-li bombardovat Afghánistán nebo jinou zemi, abychom ukojili požadavky veřejnosti, velice pravděpodobně při tom zabijeme nevinné civilisty,“ psal jsem, „čímž vytvoříme mnohem víc mučedníků, kteří se vydají vstříc smrti v odvetě proti této odvetě.“ Namísto toho jsem navrhl multilaterální řešení, které by dovedlo teroristy zodpovědné za útoky před mezinárodní soud.

V následujících měsících a letech opakovala spousta lidí mnoho věcí, které jsem uvedl ve svém pojednání. Z řady mých myšlenek jsou dnes obecně vžitě názory. Ale v době, kdy jsem esej uveřejnil, tedy dva dny po útocích z 11. září, nebyly mé názory přijaty zrovna dobře. *Ani trochu*. Spousta lidí na ně nahlížela takto: celý národ je v šoku, truchlí a hlavní zpěvák jedné z nejpopulárnějších kapel v zemi naznačuje, že si za to můžeme sami. Že je to *naše* chyba. To je nesmírně zjednodušený výklad toho, co jsem tvrdil, ale chápu to.

Odehrávalo se to v době před rozmachem sociálních sítí, takže ostrá odezva na mé názory neproběhla v takové všepohlcující digitální vlně, jako by tomu zřejmě bylo dnes, přesto přišla. Odsuzovali mě v novinách, na webových stránkách zabývajících se hudbou a ve všech rádiích. Od-

suzoval mě i Howard Stern, který byl tehdy pravděpodobně nejoblíbenější a nejvlivnější osobností ve sdělovacích prostředcích. Naše hudební vydavatelství trvalo na tom, abychom pojednání z našeho webu stáhli, a já jsem poprvé a také naposledy v životě té žádosti vyhověl. *Natolik* byl ten tlak intenzivní. Spousta agrese, která se vůči mně a kapele vzedmula, měla především xenofobní příchuť. Pranýřovali nás jako imigranty z Blízkého východu, kteří mají tu drzost kritizovat zemi, jež je přijala a dala jim příležitosti. (Přestože Arménie ve skutečnosti neleží na Blízkém východě, nikdo se neobtěžoval věnovat tomuto geografickému detailu pozornost).

Večer před tím, než jsem měl být hostem telefonního interview v Howardově pořadu, jsem se ve stejném hotelu sešel se spoluhráči z kapely. Neměli ze mě o moc větší radost než ostatní. Všichni snili o tom, že dosáhneme toho, co se nám zrovna podařilo – dostat album na první příčku hitparád –, a tenhle náš úspěch přehlušily výhrůžky smrti a obvinění, že jsme všichni zrádci. Pro kapelu to byla nesmírně důležitá chvíle a hrozilo, že moje esej nám ji zničí. První věc, co mi na té schůzce řekl náš kytarista Daron, bylo: „Snažíš se, aby nás všechny *zabili*?“ Pamatuju si, že jsem mu odpověděl, že jsem napsal pravdu, že se to všechno dá ověřit.

„Koho zajímá pravda?!“ To se do mě pro změnu opřel John, bubeník. Pak to přirovnal k oslavné řeči za zemřelého, ve které nebožtíka před jeho truchlící rodinou a přáteli označíš za kreténa. I když to je třeba pravda, není moc chytřé (ani ohleduplné) něco takového dělat.

„V takové chvíli se o něčem takovém nemluví,“ řekl.

Hodně jsem se před kluky kál. Naivně jsem se domníval, že v demokracii můžeš vždycky říkat pravdu.

To, že jsem šel do Sternova pořadu v rádiu, když začínala naše koncertní šňůra, se bralo jako důležité napravení škod. Věděl jsem, že musím jít do vysílání a všechny uklidnit. Rick Rubin, který produkoval naše první dvě alba a byl také šéfem našeho hudebního vydavatelství, se se Sternem znal a náš rozhovor domluvil. Taky mi poskytl klíčovou radu: „Nesnaž se Howarda zpochybňovat. Jestli to uděláš, nebude se to pro tebe vyvíjet dobře. Prostě ho zkus přesměrovat na téma zneužívání vládních pravomocí a podobně. Chápe, že vláda Spojených států v minulosti udělala pár prasáren.“

A tak jsem se ocitl na telefonu se Sternem a nějak jsem to přetrpěl, než v Denveru vyšlo slunce. Zvláštní na vši té kritice, které se mi dostávalo, byl fakt, že jsme moje pojednání z webu stáhli, takže si ho ve skutečnosti přečetla jen hrstka lidí. Nečetl ho Howard, Robin ani nikdo z lidí, kteří byli toho rána s Howardem ve studiu. Ti všichni četli pouze něčí překroucené shrnutí toho, co jsem napsal.

Jakmile rozhovor začal, bylo mi jasné, že se Howard se svým týmem přichystali zatáhnout mě do divoké debaty. Neskočil jsem jim na lep. Odmítl jsem shrnout svou třístránkovou esej do krátkého vstupu. Pokaždé, když po mně hodili nějakým obviněním, s naprostým klidem jsem ho stočil jiným směrem, přesně, jak mi doporučil Rick. Místo toho, abych víc rozváděl chyby americké vlády, jsem vysvětlil, že „všechny vlády páchají křivdy“. Když se mě ptali na strašlivé dopady, které mají bezletové zóny a embargo v Iráku na obyčejné lidi, prostě jsem je odkázal na reportáže

v *New York Times* na toto téma. Připustil jsem, že uveřejnění mé eseje v době, v jaké vyšlo, bylo rozhodně špatně načasované, když už nic jiného.

Zdalo se, že nehledě na to, co řeknu nebo neřeknu, v Howardovi plane spravedlivé rozhořčení a jeho partáci se chovali, jako by bylo jejich patriotickou povinností mě usadit. Živě si vybavuju, jak jsem během telefonátu zíral z okna hotelového pokoje a prohlížel si arénu Denver Coliseum na druhé straně ulice. Toho večera jsme tam měli vystupovat. Na obrazovkách před arénou byly vyobrazené obrovské americké vlajky a z reproduktorů hrála ve smyčce píseň „God Bless America“. Tehdy byly takové věci *všude*. Politici, hlasatelé zpráv, novináři, ksakru, dokonce i recepční v našem hotelu měli v klopách špendlíčky s vlajkou. Jako by se samotná vlajka stala nějakým univerzálním ukazatelem, který odpovídal na všudypřítomnou otázku, jež se v týdnech po útocích z 11. září vyrojila: *Jsi s námi, nebo proti nám?* Později toho dne podobnými slovy oslovil George W. Bush Kongres: „Buď jste s námi, nebo s teroristy.“ A tak nějak probíhal i můj rozhovor s Howardem; snažil se přijít na to, jestli jsem – a v širším pojetí celá naše kapela – se Spojenými státy, nebo proti nim. Neexistovala žádná zlatá střední cesta, žádný prostor pro nuance.

V jednu chvíli se Howard natvrdo zeptal, jestli nenávidím Ameriku.

„Ne, milujeme Ameriku!“ odvětil jsem.

Což byla pravda. Miloval jsem a pořád miluju Ameriku. Ale myslím si, že mi nikdy nepřipadalo, že do ní patřím méně, než jako v ten okamžik.

Všichni moji prarodiče přežili arménskou genocidu. Moji rodiče se poznali v Bejrútu, kde jsem se taky narodil. Žili jsme tam do svých sedmi let, pak jsme utekli před občanskou válkou v Libanonu a emigrovali do Kalifornie. Neuměl jsem moc dobře anglicky, nechápal jsem kulturu a vyrostl jsem v komunitě nedaleko Los Angeles, ve které žilo obrovské množství arménských Američanů. Ale nikdy jsem si nepřipadal víc jako imigrant, jako cizák, než toho dne během telefonního rozhovoru s Howardem Sternem.

Nicméně si myslím, že toto interview pomohlo takříkajíc zasunout pojistku zpátky do granátu. Nějaká firma zabývající se krizovým PR by ho určitě mohla využít jako mistrovskou ukázkou odklonu od tématu. Já jsem z něj ovšem neměl dobrý pocit. Dodnes mě to štve. Nezlobím se na Howarda ani na nikoho jiného; jsem zklamaný sám ze sebe. Nelituju toho, že jsem to pojednání napsal, ale dost lituju toho, že jsem ho urputněji nehájil. Držel jsem se zkrátka. Byla to nsnadná chvíle na to, abych stál za pravdou, a přestože jsem to zpočátku udělal, když jsem napsal svou esej, jakmile šlo do tuhého, trochu jsem couvl.

Chápejte, byla to vyhrocená chvíle. Lidi vyšilovali. Zapnuli jste televizi a přes spodní část obrazovky běžela lišta s počítadlem obětí útoku a vyjádření expertů a veřejných činitelů bez nějakého kontextu, ve kterých předvíдали, co by se mohlo stát dalším cílem – čističky vod, jaderná zařízení, veřejná shromáždění. Naše turné – které se jmenovalo, a teď si fakt nedělám srandu, „The Pledge of Allegiance Tour“, „Přísaha věrnosti“ (asi bych měl poznamenat, že název jsme vybrali *měsíce* dopředu) – se muselo odložit,

protože nebylo možné cestovat po zemi. Byli jsme jednou z prvních kapel, která potom vyrazila na cesty, a pouhá myšlenka na to, že se v nějaké aréně sejdou tisíce lidí, byla značně hazardní. Co se týkalo konkrétně našeho turné, nebezpečí bylo ještě větší vzhledem k tomu, že se na nás přímo z domácí půdy snesly výhrůžky a projevy nenávisti.

Náš první singl „Chop Suey!“ v podstatě zakázali hrát v rádiích. Refrén – „I don't think you trust in my self-righteous suicide / I cry when angels deserve to die“ (*Myslím, že nevěříš, že moje sebevražda je opodstatněná / Pláču, když si andělé zaslouží smrt*) – působil jako nějaká bizarní narážka na znepokojivé události 11. září, ačkoli text zjevně vznikl dávno před nimi. Ale tenhle zákaz byl jen pošetilou, zcela nepromyšlenou snahou největšího konglomerátu rádií v zemi – Clear Channelu – zakázat písně, které by podle nich mohly posluchače, již byli už tak dost vystresovaní kvůli útokům, ještě víc rozrušit. Domnívám se, že „Chop Suey!“ byla evidentním kandidátem na seznam zakázaných písní, rozhodně evidentnější než některé jiné (ocitly se na něm například i „Imagine“ Johna Lennona, „What a Wonderful World“ Louise Armstronga a „Bridge over Troubled Water“ od Simona & Garfunkela).

Snad je pochopitelné, že jsem v takové napjaté atmosféře a paranoie trochu ustoupil. Když se na to dívám zpětně, chápu, že kdybych se tenkrát skutečně pokusil vyjádřit svůj názor a zpochybnit ten hurávlastenecký zápal, který se zmocnil celé země, skoro jistě by ho nikdo nechtěl slyšet. Nikdo takové řeči poslouchat nechtěl a už vůbec ne v pořadu Howarda Sterna. Jak píše Edward S. Herman a Noam

Chomsky ve své knize *Manufacturing Consent* („Vytváření souhlasu“, v českém překladu nevyšlo; pozn. překl.), pokud se snažíte v půlminutovém zvukovém vstupu zpochybnit premisy systému, působíte jako nějaký pomatenec. Zúčastnil jsem se toho interview, abych zneškodnil bombu, umlčel hrozby smrtí, udělal vše pro to, aby nás další rádia nevyřadila z playlistů, abych udržel naše turné v chodu, abych přesvědčil své spoluhráče, že jsem pořád součástí týmu.

V kapele odjakživa převažoval pocit, že mi na našem poselství a politickém aktivismu záleží víc než na kapele samotné. Možná to byla větší pravda, než jsem si tehdy uvědomoval nebo si byl ochotný připustit. Všichni moji spoluhráči měli odmalíčka sen, že se stanou rockovými hvězdami. Já ne. Miloval jsem hudbu, ale moje umělecká dráha byla teprve v plenkách; ve skutečnosti jsem v mládí hudbu ani nestudoval, ani ji pořádně neprovozoval. Tahle vášeň se u mě naplno rozhořela až na vysoké škole. Než se pro mě hudba stala vším, prožil jsem celý život – zajímavý, mnohavrstvý, pestrý. Aktivistou jsem byl dávno předtím, než se ze mě stal umělec, a nikdy jsem netoužil být jednou z těch prázdných duší, které promlouvají k milionům lidí, ale přitom s nikým nemluví. Tehdy mi ale přišlo nejdůležitější, abych to svým kamarádům celé nepodělal – nebo ještě něco horšího.

Lidé se mě občas ptají, jak nadšený jsem byl, když vyšlo *Toxicity* a vylétlo na přední příčku žebříčku, ale já si vzpomínám akorát na to, jak neuvěřitelně jsem byl vystresovaný. Pravda je taková, že mi zrovna bylo třicet čtyři a opravdu jsem tehdy neměl emocionální ani duchovní zdroje, abych

se dokázal s takovou dávkou úzkosti vypořádat. Chvilí předtím jsem začal meditovat, ale v rané fázi své duchovní praxe jsem mylně považoval pasivitu za neútočení. Když se do mě Howard pustil, dokázal jsem mírnit jeho nevraživost, ale neuměl jsem na ni reagovat. Ještě jsem neměl osvojené zásady empatické konfrontace. O tom jsem si nemohl jen tak něco přečíst nebo absolvovat nějaký kurz. Bylo zapotřebí mnoho let, zkušeností a téměř úplný rozpad kapely System of a Down, abych to zcela pochopil. Dokonce i dnes je to stále probíhající proces.

Těsně předtím, než jsme s Howardem ukončili rozhovor, řekl: „Serj k nám zavítal a řekl správné věci.“ Pokud něco dokazuje, že moje účast v jeho pořadu měla nedostatky, je to právě tahle věta. *Nikdy* jsem nechtěl být tím, kdo říká správné věci jen proto, aby se všichni ostatní cítili lépe. To neznamená, že se snažím lidi rozhodit, ale spíše to, že moje celoživotní práce vždycky spočívala ve snaze naučit se, jak v náročných chvílích povědět tvrdou pravdu tak, aby ji lidé slyšeli. V tom tak trochu spočíval celý účel System of a Down. Tedy aspoň pro mě.

To ráno v pořadu Howarda Sterna byla bezesporu nevyužitá příležitost. Měl jsem toho hodně co říct o americké zahraniční politice, o historii vměšování se naší země na Blízkém východě, o tom, že první obětí války je vždycky svoboda slova – ale neřekl jsem to. Nechal jsem se strhnout strachem. Strachem ze zesměšnění. Strachem z vyloučení z kolektivu. Strachem z násilí. A upřímně řečeno, strachem, že mi kamarádi z kapely nikdy neodpustí. Ale chci si myslet, že lekce, kterou jsem si z toho nezdaru odnesl, je důležitěj-

ší než nezdar samotný. Protože přesně v takových chvílích, kdy nikdo nechce pravdu poslouchat, je nesmírně důležité ji říkat.

Dnes už vím, jaké to je, držet jazyk za zuby, když je nejvíc potřeba mít ho rozvázaný. A zařekl jsem se, že už nikdy nedopustím, aby se to opakovalo.

KAPITOLA 1

Můj příběh se začíná psát v malé vesnici, kterou jsem nikdy nenavštívil, téměř šedesát let před mým narozením. Efkere byla poklidná víska plná kamenných domků, které se rozkládaly na nevelkém úbočí jednoho kopce v místech, která dnes patří do oblasti známé jako Střední Anatolie. Středem vesnice protékal potok, nedaleko kostela s ozdobnou kupolí, který byl vystavěn na kopci za ním. Když se v roce 1909 ve vesnici Efkere narodil můj dědeček Stepan, byla to ještě převážně arménská enkláva. Z většiny vesnice jsou dnes větrem času a nezájmu trosky a mezi obyvateli už žádní Arméni nežijí. V dnešních mapách už to místo ani nenajdete.

Stepan byl otcem mojí matky, a když jsem byl mladší, považoval jsem ho za laskavou a vyrovnanou osobu. Byl to milující dědeček, který mi kupoval hračky, stavěl mi věže z rozpečených sendvičů s boloňskou klobásou a trávil hodiny prací na zahrádce. O svém dětství a životě, který prožil, příliš nemluvil, ale občas jsem postřehl střípky tiché vnitřní síly, která se v něm vlivem životních zkoušek zrodila. Vzpomínám si, jak jsem s ním při jednom rozhovoru, to už mu bylo hodně přes sedmdesát, mluvil o výhodách cvičení.

Zmínil se, že i ve svém věku dokáže bez problému udělat dvacet kliků. Nebyl to zrovna statný chlap a já jsem jen lehce pokrčil rameny, protože jsem se nechtěl chovat neuctivě, ale samozřejmě jsem o jeho slovech pochyboval. Vzápětí ležel můj staříčkový dědeček na podlaze a vyšvihl dvacet kliků, jako by byl čerstvý mariňák.

Když si něco umanol, nic mu v tom nemohlo zabránit. Stejně jako řada mužů jeho generace i Stepan roky soustavně kouřil. Když mu táhlo na sedmdesát, můj strýc si ho kvůli kouření pěkně dobíral, a tak mu Stepan řekl: „Dobrá. Okamžitě přestávám kouřit.“ A opravdu přestal. Přímo na místě, poté, co více než padesát let kouřil dvě krabičky denně, přestal jen proto, že mu strýc podsouval, že to nedokáže.

Můj dědeček se dožil hodně přes devadesát, a to už mu začínalo tělo vypovídat službu. Nemohl chodit a byl upoután na lůžko. I přesto mu ale jinak nic moc nebylo. Netrpěl žádnou život ohrožující chorobou – neměl rakovinu ani nemocné srdce, nebylo nic, co by nasvědčovalo tomu, že ho čeká odchod na onen svět. Přesto v kostech cítil, že nadešel jeho čas.

Jeho první žena, moje babička Varsenig, umřela desítky let před ním a jeho bouřlivý vztah s druhou manželkou skončil bohudík rozvodem. Žil v domově s pečovatelskou službou. Dodneška mě mrzí, že tam skončil, ale realita byla taková, že tehdy všichni členové rodiny pracovali, takže se o něj nikdo nemohl pořádně postarat. Bydlení v domově nesnášel a nepochybuju o tom, že to přispívalo k jeho roztrpčení. Jednoho dne usoudil, že nastal čas jeho odchodu, a tak přestal jíst a pít.

Asi si umíte představit, že to mou rodinu nesmírně znepokojovalo, nicméně nikdo z nás ho nedokázal přesvědčit, aby své rozhodnutí změnil. Bylo mi tehdy něco přes třicet a dobře si pamatuju, jak jsem seděl u jeho postele a žadonil: „No tak, dědo, musíš jíst!“ Vzhlédl ke mně z lůžka a usmál se. „Najím se, a co dál?“ zeptal se. Na to jsem mu nedokázal odpovědět. Ani nikdo jiný. O necelý týden později zemřel. V podstatě se vyhladověl k smrti.

Na jednu stranu to bylo pro naši rodinu neskutečně těžké období, ale na druhou jsem nedokázal neobdivovat až nadpozemskou odhodlanost toho muže. Vybral si konkrétní chvíli, kdy byl připravený odejít, a prokázal tak, že lze potlačit hlad, nepohodu i nám přirozený pud sebezáchovy, pokud je k tomu člověk dostatečně odhodlaný. Kdo něco takového dokáže? Co v člověku vyvolá takovou sílu vůle? Abyste to pochopili – a abyste pochopili můj život, mou práci a co mě pohání –, musíte pochopit, co se stalo ve vesnici Efkere.

Vznik vísky Efkere se datuje přinejmenším do 13. století. Vyrostla ve stínu Surp Garabed Vank – majestátního, zdí obehnaného kláštera, který se rozkládal na vršku nedalekého kopce. V klášteře se údajně nacházely některé z ostatků svatého Jana Křtitele.

Ohledně toho, jak vzniklo jméno vsi, existují dvě různé teorie. Podle první jde o zkomoleninu řeckého slova *yevkaria*, které lze přeložit jako „posvátné místo“, což odkazuje na ostatky světce. Druhá a mnohem půvabnější teorie – které

věřil i můj dědeček – je, že pochází z arménské fráze *hevk arav*, což znamená „nadechl se“ nebo „lapal po dechu“. Podle vyprávění nesl ve 4. století sv. Řehoř Osvětitel ostatky Jana Křtitele nahoru a dolů po strmých kopcích tohoto kraje. *Hevk Arav*, později „Efkere“, je právě tím místem, kde se zastavil, aby se pořádně nadechl.

Navzdory tak pestrým příběhům o svém vzniku byla vesnice Efkere v mnoha ohledech tuctovým místem. Malebná vesnička, lákající poutníky z celého kraje, kteří o svátcích mířili do kláštera, ale v žádném případě nebyla nijak výjimečná. Byla to pouhá zastávka na cestě. A to, co se stalo místním Arménům, se Arménům dělo vesměs všude.

Než se roku 1909 narodil Stepan, žilo ve vesnici Efkere asi pět set arménských rodin a menší množství tureckých rodin. Stepan bydlel v prvním patře domu ve *verin tagh* neboli „horní čtvrti“ na kopci, který stoupal ke klášteru. V domku byl pracovní stůl, na kterém jeho matka Vartouhi vyráběla koberce. Byla to časově náročná práce vyžadující preciznost. Utkání jednoho koberce jí zabralo celý rok.

Řada obyvatel se živila jako řemeslníci a obchodníci, ale na počátku 20. století se místní ekonomika začala hroutit a spousta rodin byla odkázána na peníze zaslané od lidí z Efkere, kteří žili v zahraničí, převážně v Americe, aby zvládla zaplatit za základní potřeby, jako je například jídlo.

Vypadalo to, jako by se nad Efkere v té době vznášel temný stín. Když byl můj dědeček ještě malý, postihla obec epidemie cholery, sucho, závažná epidemie břišního tyfu a téměř naprostý krach místní ekonomiky. Když v roce 1912

propukla cholera, turečtí četníci postavili kolem vsi zátaras-y a po celý měsíc nesměl nikdo dovnitř ani ven. Při pohle-du zpět se jednalo o znepokojivou předzvěst toho, co mělo následovat. Epidemie si v Efkere vyžádala přibližně třicet životů a uspíšila odliv vesničanů, který už beztak přiživilo sucho a ekonomické problémy.

Stepanův otec Garabed vyráběl a prodával inkoust, a když byl Stepan malý, podobně jako mnoho dalších oby-vatel vesnice na čas přesídlil do USA. Stepan tehdy netušil, že Garabed je jeho otec. Dokonce i po návratu z USA nebyd-lel Garabed společně se Stepanem, jeho matkou a mladšími bratry Davidem a Harutyunem ve stejném domě, ačkoli se tam často zdržoval. Všichni měli nařízeno, aby o něm mlu-vili jen jako o „Turkovi“. Když se někdo zeptal, kdo je doma, vždycky odpovídali, že „je tam Turek“.

Jednoho dne při večeři vzal Stepan lžíci a pustil se do jíd-la, přičemž trochu jídla rozlil na podlahu v kuchyni. Vartou-hi zvedla ruku, aby syna plácla, ale vtom se do toho vložil Turek a chytil ji za ruku.

„Ani se neopovažuj to tomu klukovi udělat!“ řekl muž matce.

Později Stepan matku konfrontoval a chtěl vědět, kdo je ten muž, který ho uchránil před fackou.

„Je to váš otec,“ přiznala matka nakonec. „Říkali jsme mu Turek, abyste si nenavykli říkat mu jménem a aby ho pak nezavřeli.“

Garabed byl Armén, nikoli Turek, ale být v oněch dobách Arménem znamenalo přitáhnout nežádoucí pozornost tu-reckých úřadů. Když mi dědeček o řadu let později tuto his-

torku vyprávěl, prohlásil: „Nikdo nechtěl, aby Turci věděli o jeho arménském původu. Drželi jsme to v tajnosti.“

A právě odhalení takových tajemství nakonec vedlo k nepochopitelné tragédii v mé rodině – a mnoha dalších. A právě tato tragédie pak po celé generace formovala životy těch, kteří ji přežili.

Podíváme-li se na dnešní mapy, spatříme Arménii jako malý vnitrozemský stát, který leží mezi Tureckem, Íránem, Ázerbájdžánem a Gruzii. Avšak v dobách, kdy byl Stepan a moji tři další arménští prarodiče dětmi, takový stát ještě neexistoval. Území, na kterém žili, se nacházelo stovky kilometrů od dnešní Arménie.

Arméni své prvopočátky často spojují s biblickou postavou Noema, předka legendárního patriarchy-zakladatele národa Hajka, a písemné zmínky o Arménii se datují dokonce až do 5. století před naším letopočtem. Arménie byla první zemí, která přijala křesťanství, a to už krátce po roce 300 n. l., což bylo v průběhu její historie nesmírně významné, zejména poté, co v dané oblasti od 7. století začal převládat islám. Po několika vlnách nájzdů Mongolů, Turkmenů a dalších středoasijských kmenů pohltila v 15. století víceméně celé území historicky známé jako Arménie Osmanská říše.

Přestože Osmanské říši vládli především etničtí Turci, původně se jednalo o rozlehlou říši, mezi jejíž obyvatele patřilo mnoho národů, včetně Arabů, Kurdů, Asyřanů, Arménů a řady dalších.

Státním náboženstvím byl islám, ale břímě nemuslimských občanů říše, tedy Židů, křesťanů a dalších, nebylo nijak neúnosné. Arméni tak žili po celá staletí pod nadvládou osmanských Turků vesměs v míru. Nicméně s tím, jak se v polovině 19. století začala říše otřásat v základech, začala se přeměňovat ve výrazně tureckou, výrazně muslimskou říši a postavení Arménů v jejích končinách bylo stále svízelnější.

Arméni byli v islámské říši křesťanskou menšinou, ale jejich vytěsnění na okraj společnosti vycházelo minimálně zpočátku především z ekonomických a sociálních důvodů, které se až později promítly do oblasti náboženského vyznání. Podobně jako moji praprarodiče měli i mnozí další Arméni za sebou dlouhou minulost coby úspěšní obchodníci a živnostníci a důraz, který kladli na vzdělání, jim v rámci Osmanské říše zajišťoval výhodné postavení. Mnoho z nich začalo obsazovat řady vážených profesí coby doktoři, právníci, lékárníci, bankéři a jiná slušně placená povolání. Avšak jejich očividný postup na vyšší úroveň vzbuzoval nevoli.

Na konci 19. století osmanští Turci utrpěli řadu vojenských porážek a území říše se rapidně zmenšilo. Arméni začali být označováni za nepoddajné cizí obyvatelstvo žijící na území říše a stali se obětním beránkem jejího neodvratného úpadku. Tento jev – kdy se v dobách národního strádání stane terčem obviňování určitá menšina – není v lidských dějinách nikterak výjimečný, jak jsem později zjistil, ale zásadně ovlivnil sled následných událostí. Dynamika vztahů mezi Armény a jejich sousedy začala být

postupem času problematická. Co hodlaly osmanské autority s arménskou menšinou na svém území dělat? V říši i mimo ni se tomu začalo říkat poněkud zlověstně: „arménská otázka“.

Když evropské mocnosti prosazovaly, aby se s Armény zacházelo lépe, bylo to vnímáno jako důkaz toho, komu jsou Arméni doopravdy věrní – a sice Evropě, nikoli Osmanské říši. Když arménští političtí představitelé požadovali občanské reformy a právní ochranu, bylo to jejich znepokojeným sousedům prezentováno jako důkaz rodící se vzpoury. Reakcí na takové aktivity pak byly plošné, státem posvěcené represe a násilí.

V polovině devadesátých let 19. století bylo osmanskými vojáky, kurdskými ozbrojenci a množstvím nelegálních milicí a davů brutálně zavražděno sto až tři sta tisíc Arménů, což vešlo ve známost jako tzv. hamídijské masakry. V roce 1909, když se narodil můj dědeček Stepan, bylo osmanskými vojáky a místními davy v Adaně, asi sto kilometrů od Efkere, povražděno dalších dvacet až třicet tisíc Arménů. Do tohoto nebezpečného světa, ve kterém mohlo tajemí arménského původu znamenat rozdíl mezi životem a smrtí, se narodil on i ostatní moji prarodiče.

V balkánských válkách v letech 1912–1913 ztratili Osmané takřka veškeré své území v Evropě. Když v roce 1914 vypukla 1. světová válka a Osmané se přidali na stranu Německa, většina arménských vojáků bojovala za Osmanskou říši, ale přesto se jim nevěřilo. Arménské vojenské jednotky byly demobilizovány a staly se z nich pracovní prapory. Většinu těchto vojáků pak osmanská armáda postupně zavraždila.

Informace o tom, co se děje, se rychle rozšířily. Stepan vzpomínal, jak tehdy v Efkere přišli turečtí četníci do domu, který patřil jeho babičce. Žena, která tam žila, měla sedmnáctiletého syna a Turci trvali na tom, že musí bojovat ve válce. Žena věděla, že pokud její syn narukuje do osmanské armády, bude to pro něj znamenat rozsudek smrti, a tak mu pokaždé, když četníci přišli, nařídila, aby se schoval. Nakonec četníci ženu tak krutě zbili, až chlapec vylezl ze zadního pokoje, ve kterém se schovával pod dekami. „Odveďte mě s sebou, ale prosím, na mou mámu nesahejte!“ křičel. Odešel a už ho nikdo nikdy neviděl ani o něm neslyšel.

Po celé říši probíhaly na začátku války deportace Arménů pod záminkou zajištění bezpečnosti státu a příležitostné lokální masakry se zdůvodňovaly jako válečná nutnost. Když začaly deportace v Efkere, úředníci lidem řekli, aby si s sebou nebrali jídlo ani žádné těžké věci, protože se za patnáct dní budou moci vrátit. Deportovaní lidé se ale už nikdy nevrátili.

V té době existovala malá ohniska arménského odporu. Když se kolem Efkere začala stahovat smyčka, Stepanův strýc, tehdy náctiletý, se vyhnul tureckým četníkům a společně s asi tuctem přátel uprchl z vesnice, aby se přidal k Muradovi ze Sebastie, legendárnímu vojevůdci, který vedl s malou skupinkou arménských povstalců partyzánskou válku.

Jenže strýce a jeho budoucí krajany zadrželi Turci v Ankaře, obklíčili je a zabili. Sám Murad přežil až do roku 1918, kdy padl v boji.

Po celé říši docházelo k masovému zatýkání arménských mužů a následným hromadným popravám. Stepan vzpomínal, jak přihlížel tomu, když jeho otce a dva starší mužské příbuzné odváděli četníci v řetězech. Stepanova matka trvala na tom, aby se zatýkání účastnil jako svědek, přestože mu tehdy bylo teprve pět let. Když Stepan tento příběh o více než osmdesát let později vyprávěl, byl rozrušený a přiznal, že svého otce ani pořádně neviděl. „Měl zakloněnou hlavu, takže jsem neviděl celou jeho tvář. Řekl jsem: ‚Neviděl jsem ho, mami. Neviděl jsem ho.‘“

Krátce nato směla rodina Garabedovi donést jídlo do tamního vězení. Když tam dorazili, viděl Stepan svého otce v cele za železnými mřížemi. Předal jídlo policistovi, ten ho podal jeho otci a pak Stepanovi řekl, aby „táhl pryč!“. Když se Stepan snažil dát otci přes mříže pusu, otec se na něj snažil dosáhnout, ale nepodařilo se mu to.

„Stepanku, neodcházej! Už jdu!“ křičel za ním otec.

Ale policie to nedovolila. To bylo naposledy, co svého otce viděl.

Na jaře roku 1915 se plošné násilí a nucená migrace přetavily do systematické kampaně s cílem odstranit Armény z Osmanské říše. Bylo zjevné, že stát vidí v 1. světové válce šanci, jak jednou provždy vyřešit „arménskou otázku“.

V té době už byla většina mužů pryč, a tak Turci a jejich spojenci vyhnali z vesnic, měst a městeček zástupy žen a dětí, které byly nuceny hromadně putovat stovky kilometrů do syrské pouště. Podrobnosti o těchto smrti pronásledovaných lidských karavanách jsou příliš otřesné na to, aby se daly

vyprávět. Arméni cestou čelili četným útokům, loupežím, znásilňování, vraždám, mučení, nemocem a hladu.

Stepan odešel z Efkere se svou babičkou, mladším bratrem Davidem a matkou, která nesla v náručí jeho nejmladšího bratra Harutyuna. Patřili do skupiny asi padesáti lidí – šlo o ženy, děti mladší deseti let nebo velmi staré a neduživé muže –, kteří odešli z vesnice a připojili se ke konvoji zhruba tisícovky dalších Arménů. Putovali přes hory, údolí, pouště a lesy pod dohledem četníků, kteří je vedli tak, aby se vyhnuli obydleným oblastem, aby lidé zvenčí nemohli být svědky té naprosté hrůzy. Opozdilci byli brutálně bití a bičováni.

Jedné noci se skupina zastavila na noc v lese a byla napadena ozbrojenými lupiči. Útočníci rozřízli Vartouhi šaty. Vartouhi se snažila chránit před násilím a vzniklým chaosem svého malého syna Harutyuna, a tak se ho pokusila odstrčit do bezpečí. To se jí nepodařilo. Při následném boji zblízka se udusil.

Arméni šli pěšky celé měsíce s omezeným přístupem k jídlu a vodě. Stepanův druhý bratr David byl mazaný a chytrý kluk, který dokázal najít zbytky jídla, a pokud se mu to nepodařilo, vytrhl ho z rukou ostatním a nedal se chytit. O všechno, co našel, se vždycky podělil se svým starším bratrem. Stepan vzpomínal, jak k němu David přiběhl a vtiskl mu do ruky kus chleba nebo fíky a jenom mu řekl: „Sněz to. Když něco nesníš, umřeš.“ Ale jídla zkrátka nebylo dost pro všechny. Krátce po Harutyunově smrti porodila Stepanova teta. Během dvou týdnů dítě zemřelo hlady.

Takové životní podmínky vyvolávaly v těch, kteří absolvovali pochod smrti, téměř nepředstavitelné zoufalství. Stepan vzpomínal na jedny rodiče, kteří tak trpěli hladem, že když jim umřel syn, rozřezali ho na kousky a uvařili si ho k jídlu. Ostatní lidé v pochodu tím byli šokovaní, ale nic neudělali. Stepan to vysvětlil jednoduše: „Chápali to.“

Smrt byla na denním pořádku a děsivé věci začaly být znepokojivě běžné. Nedaleko města Džarábulus se Stepan zatoulal na okraj lesa, kde spatřil děsivý výjev: osm mrtvých, nahých arménských žen s uříznutými prsy a dvěma mrtvými dětmi po boku. Když mi o osmdesát let později začal ten příběh vyprávět, zarazil se. „Nechci o tom mluvit,“ řekl a mlčel. Pořád to pro něj bylo moc bolestivé.

Mezi karavanami se šířily podobné hrůzostrašné příběhy a vytvářely všudypřítomný přízrak děsu a hrůzy. V jednom městě dostali Stepan a ostatní povolení zajít si do veřejných lázní, ale aby se tam dostali, museli překonat obrovský Eufrat, největší řeku Blízkého východu, na malé pramici. Na lodi s ním byla skupinka dospívajících arménských dívek. Když si dívky všimli turečtí námořníci, nebezpečně se k nim přiblížili a obklíčili je. Dívky se bály, že je znásilní nebo jim udělají něco ještě horšího, a proto se jedna po druhé vrhly přes palubu do rozbouřených vod Eufratu a raději si vybraly smrt utonutím, než by svůj osud vložily do rukou Turků.

Po téměř ročním putování se Stepan a zbytek jeho rodiny dostali do města Rakka v Sýrii, skoro šest set padesát kilometrů od místa, odkud byli nuceni odejít. Z přibližně tisícovky lidí, kteří byli součástí jejich karavany, když opouštěli

Efkere, byla zhruba polovina už po smrti. Pochod měl poté pokračovat dalších zhruba sto padesát kilometrů do velkých koncentračních táborů zřízených pod širým nebem v poušti poblíž Dajr az-Zauru. V táborech u Dajr az-Zauru skončily statisíce Arménů, kteří zde dále trpěli hladem a zažili další nejruznější zvěrstva. V té samé poušti na území dnešní Sýrie se nedávno odehrál další masakr, tentokrát vyvraždění jezídů rukou ISIS.

Historie se opakuje, někdy na naprosto stejných místech.

Stepan a Vartouhi kvůli podvýživě na dva roky oslepli, teprve pak se jim začal vracet zrak. Když zemřela Stepanova babička, Turci nedovolili, aby ji pohřbili, a tak ji jeho matka s další ženou zabalila do rubáše a hodily ji do Eufratu.

Asi tím nejděsivějším na Stepanově příběhu je, jak běžná záležitost to vlastně byla. Dědečkovu násilné vysídlení, brutální zacházení, znásilňování, hlad, nemoci a rozsáhlé vraždění byly pro osmanské Armény v roce 1915 normou. Když jsem vyrůstal, poslouchal jsem dědečkovu svědectví tolikrát, že se jeho příběh nesmazatelně vetknul do látky mých vlastních životních zkušeností. Později jsem se o jeho příběhu dozvěděl více podrobností, protože se mi podařilo natočit s ním na kameru sérii rozhovorů vedených jednou organizací, která sbírala příběhy lidí, kteří přežili arménskou genocidu. A v dětství jsem neslyšel jen jeho příběh. Někdy jsem zaslechl i strašlivé střípky nejruznějšího strádání svých dalších tří prarodičů – matka mé maminky nesměla políbit ruku svému otci, když ho Turci odváděli na smrt; matka mého táty viděla, jak jí turečtí četníci před domem zavraždili rodiče a bratry, a potom ji i s jejími sestrami pro-

dali kurdským domorodcům –, ale všechny tyto příběhy tvoří jen další nitku v této děsivé lidské tapiserii.

Je třeba si uvědomit, že Arméni, kteří toto vyhlazovací tažení přežili, nemuseli být nezbytně silnější, chytřejší nebo nezlomnější než ti, kteří se stali jeho oběťmi. O lidské a morální oběti holokaustu píše přeživší z Osvětimi Primo Levi v knize *Potopení a záchránění*:

Během několika týdnů až měsíců se lidé v důsledku deprivace, které byli vystavováni, ocitli ve stavu čirého přežívání, každodenního boje s hladem, zimou, únavou a ranami, v němž se prostor pro volbu (zejména morální) zredukoval na nulu. Tuto zkoušku přežilo jen velmi málo lidí, a to díky souhře řady nepravděpodobných okolností. Stručně řečeno, přežili díky štěstí a nemá moc smysl snažit se hledat něco, co by jejich osudy spojovalo, snad kromě toho, že měli na počátku dobrý zdravotní stav.

Levi sice psal o nacistických koncentračních táborech, ale jeho slova nejsou o nic méně výstižná pro turecké pogromy namířené proti Arménům, které se odehrály před nástupem nacismu. Dědeček mého otce, který pěstoval pomeranče a mimo sezónu rozvážel po svém regionu v Osmanské říši poštu, byl zrovna na jedné ze svých dlouhých cest, když do jeho rodné vesnice přišli vojáci, aby ji

zlikvidovali. Jako zázrakem tak unikl masakru. Dědečkovi mé matky se také podařilo vyhnout se turecké armádě a skrýval se v členitých kopcích u Tokatu v dnešním Turecku. Ale když se snažil vrátit domů, zajali ho, odvezli do zajateckého tábora a pak už o něm nikdy nikdo neslyšel. Jeden měl štěstí, druhý ne.

Proč tedy tuto knihu začínám výčtem hrůz? Pokouším se snad jen čtenáře, kteří ji vzali do ruky v naději, že se dozvědí příběhy ze zákulisí na turné nebo zjistí, proč System of a Down už přes patnáct let nevydali žádné album, polít studenou vodou? Přísahám, že to tak není. (A slibuju, že budu vyprávět i tyhle příběhy.) Pokud ale chcete pochopit cokoliv o mně, mém životě, nebo dokonce o System of a Down, musíte porozumět arménské genocidě, která je drsnou, rozbouřenou, kamenitou řekou, která tím vším protéká. Jde o prvotní hřích, který se musí brát téměř neustále v úvahu, i když se zdá, že je hodně vzdálený.

Moji prarodiče tato traumata vstřebávali ve fatálně citlivém věku. Existují studie, které prokazují, jak se traumata ve skutečnosti předávají napříč generacemi, doslova se otisknou do vaší DNA. Nepochybuju, že tohle potkalo v diaspoře miliony Arménů, jako jsem já, ale to je pouze část toho, o čem mluvím.

Genocida Arménů nebyla nikdy plně odčiněna. Po více než sto letech stále rezonuje v životech lidí. I přes utrpení, které moje rodina a miliony dalších rodin prožily, je snad ještě bolestnější fakt, že celé národy – především Turecko, samotní vykonavatelé genocidy – dodnes popírají, že k ní vůbec došlo, a zametají historii mého národa pod koberec.

Pozůstatky arménského života a kultury, jako je vesnice Ef-kere mého dědečka, byly v celém dnešním Turecku zničeny, zlikvidovány a proměněny v nicotu. Jestliže je genocida v podstatě aktem vymazání, popírání je jejím posledním, završujícím činem.

Otřesná traumata, která Stepan prožil, s pádem Osman-ské říše rozhodně nezmizela. Poté, co přežil dlouhý pochod smrti, ho společně s bratrem Davidem oddělili od matky a stali se z nich bezdomovci, kteří často přespávali na ulici zabalení v kartónu a objímali se, aby se zahřáli. Našli je misionáři, kteří je poslali do sirotčince v Istanbulu, a později se dostali do podobných zařízení v Aleppu, Adaně a Korintu. Jenže potom oba onemocněli a rozdělili je. Stepan žil v sirotčinci na Kypru, když dostal dopis, ze kterého se dozvěděl, že jeho bratr zemřel. To ho rozrušilo natolik, že se pokusil vrhnout do moře. Když bylo Stepanovi deset, znovu se setkal se svou matkou, se kterou navštívil Davidův hrob. Stepan byl pořád tak zdrcený žalem, že se několik neděl po sobě pokoušel bratra vykopat, aby ho znovu viděl, než ho matka konečně přesvědčila, ať nechá Davida odpočívat v pokoji.

O pár let později se Stepan a jeho matka Vartouhi opět rozdělili, protože se o něj nedokázala postarat. Roku 1924, když mu bylo třináct let, dorazil do Bejrútu, kde začal pracovat jako tesař, kovář a kameník. Aniž to Stepan věděl, Vartouhi tehdy v Bejrútu už nějakou dobu také žila a po čase se znovu provdala, ačkoli syna o svatbě neinformovala. Když se Stepan o matčině sňatku dozvěděl, zuřil a s rozhořčením v srdci vyrazil svatebčany hledat. Naštěstí je nenašel, ale ti dva byli několik následujících let odcizení.

Nakonec se však Stepan s matkou usmířil a trávili čas s oběma rodinami. Vartouhi emigrovala do sovětské Arménie, země, která se v roce 1922 stala součástí Sovětského svazu a později z ní vznikla dnešní Arménie. Naposledy se setkali pár dní před její smrtí, po několika letech, kdy se neviděli. Vartouhi svého syna pevně objímala, rukama mu přejížděla po těle. Stepan byl na chvíli zmatený.

„Co hledáš?“ zeptal se jí.

„Musí tady být jizva,“ odpověděla. „Pamatuješ si na ten den, kdy jsem po tobě hodila dřevák? Zranila jsem tě.“ Konečně jizvu našla a byla spokojená. „Teď už vím, že jsi Stepan.“

Ačkoli jejich vztah skončil dobře, bouřlivá povaha Stepanova vztahu s matkou symbolizuje to, jak se trauma nenápadně promítá do několika generací, a to způsobem, který ne vždy zcela chápeme. Vyčítal Stepan své matce, že ho neochránila před Turky? Že neochránila jeho dva bratry? Že se po smrti otce snažila žít dál? Dokázal by Stepan na některou z těchto otázek odpovědět, kdyby byl ještě naživu? O tom pochybuju. Ale když znáte byt jen malou část jeho minulosti, bezesporu to napomáhá pochopit člověka, který byl hrdý na to, že i v sedmdesáti letech dokáže dělat kliky, a který viděl dost smrti na to, aby věděl, kdy je čas opustit tento svět.

Ze všech těchto zdánlivě dávných příběhů lze také vysledovat přímou linii k pohromám a bouřím mého vlastního života. Jistě, příběh Stepanova utrpení stejně jako utrpení všech mých příbuzných a arménského národa obecně nyní žije ve mně, jeho potomkovi – proudí mi v žilách, dýchá mými plícemi, bije v jednom rytmu s mým srdcem. A jako příjemce takového svědectví cítím povinnost – a zároveň

čest – i nadále bojovat za to, aby byla genocida, kterou můj lid prožil, přiznaná. Na začátku svého působení v System of a Down, když jsem si začal uvědomovat, jaký máme vliv, jsem dědečkovi slíbil, že budu jeho příběh vyprávět tak dlouho, dokud svět tato zvěrstva nepřizná a nebude se z nich zodpovídat. Jeho boj jsem také propojil s rozsáhlejším bojem proti nespravedlnosti a nerovnosti, a to nejen vůči Arménům, ale vůči všem a všemu. Dá se říct, že aktivismus jsem měl odjakživa v krvi. Ale myslím, že jsem po Stepanovi zdědil i něco nepopsatelnějšího.

Můj spoluhráč z kapely John, který je zároveň mým švagrem, tvrdí, že jsem paličatý parchant, který vždycky udělá, co považuje za správné, nehledě na to, co si myslí ostatní. Vždycky jsem to považoval za kompliment – ať už to tak John myslel, nebo ne. Při svém osobním hledání pravdy, spravedlnosti a cesty ke spravedlnosti se snažím naslouchat všem, ale nakonec se držím vlastní intuice. Kvůli téhle vlastnosti jsem nejspíš přišel o přátele, rozhodně o fanoušky a možná i o kapelu, ale neměnil bych. Nemohl bych, ani kdybych chtěl.

Ať je to, jak chce, chci si myslet, že je to i odkaz mého dědečka.

V roce 1974 se Stepan přestěhoval do Kalifornie a prožil plnohodnotný a povětšinou šťastný život. Myslím si však, že se nikdy nevyrovnal s tím, co zažil jako dítě. Když mu bylo přes osmdesát a zeptali se ho, jestli se psychické šrámy z genocidy někdy zahojily, odpověděl jasně:

„Ne, nezahojily,“ řekl. „Naopak, připadají mi poměrně čerstvé. V mém věku je to nebezpečné, ale je to Boží vůle.“

KAPITOLA 2

V roce 2011 jsem odcestoval do Libanonu, kde jsem hrál za doprovodu Libanonského symfonického orchestru v Zouk Mikaelu, nádherném římském amfiteátru na kopci s výhledem na Středozemní moře nedaleko Bejrútu. Jela se mnou i moje rodina, což mělo pro nás všechny zvláštní význam.

Moji rodiče se totiž poprvé potkali právě v Bejrútu, kde jsem se v roce 1967 narodil. Prvních sedm let mého života jsme bydleli v přízemí třípodlažního činžovního domu ve čtvrti Achrafieh. Moje vzpomínky na tohle období v Bejrútu jsou nejasné, ale niterné: sytá modř Středozemního moře, tichý rachot tátova Chevroletu Nova, zářivě bílá omítka domu mých prarodičů, nasládlá, libá vůně jasmínu na dvoře za naším bytem. Dodnes mě i ten nejslabší závan jasmínu okamžitě přenese na náš dvorek a k tomu stromu.

Samozřejmě že život byl tehdy složitější, dokonce i pro malé dítě – když jsme odcházeli, utíkali jsme před občanskou válkou, která pohltila zemi –, ale na první roky v Bejrútu mám bezpochyby příjemné vzpomínky. Navzdory tomu jsem se tam nikdy necítil jako doma. Vzpomínám si, jak jsem se před vystoupením v Zouk Mikaelu připravoval na rozho-

vor pro libanonskou obdobu MTV. V roce 2011 už jsem byl skoro stejně známý tím, že nahlas a urputně hájím arménské zájmy, jako tím, že jsem frontmanem System of a Down. Než jsme šli do vysílání, producent pořadu mi sdělil, o čem se chtějí bavit – o mém původu, o mých plánech, co chci dělat při návštěvě Bejrútu a podobně. Když jsem mu začal vyprávět o svém arménském původu, opatrně mě přerušil.

„Můžeme s tou Arménií trochu ubrat?“ zeptal se. „Copak nejste z Libanonu?“

Nechtěl být nezdvořilý, nicméně to rozhodně bylo poprvé, co mě někdo požádal, abych nemluvil o Arménii. Vážně mě to vytočilo. Chápal jsem, že mě libanonská média chtějí vykreslit jako umělce z libanonské diaspory, ale požádat mě, abych nemluvil o tom, že jsem Armén, bylo vysloveně urážlivé. Stejně jsem to udělal.

Jakkoli mi otázky onoho producenta vadily, trefil se do černého: *Odkud jsem?* Tedy, čistě technicky vzato, ano, narodil jsem se v Libanonu. Ale nikdy mi nepřipadalo, že bych odtud pocházel. Když jsem Libanon v roce 2011 navštívil, necítil jsem k němu téměř žádný vztah, snad jen jako rodinný etnolog. Lidé byli přátelští, jídlo fantastické, ale rozdíly mezi jednotlivými tamními vládnoucími skupinami, všudypřítomné zbraně v rukou vojáků na ulicích, to všechno ve mně akorát vzbuzovalo znepokojivou myšlenku, že to ve zbytku světa bude jednoho dne vypadat hodně jako v Libanonu. Ne, rozhodně to pro mě nebyl „domov“. Ale když to nebyl Libanon, kde můj domov byl?

